

Over Fatima Mernissi

door Yassin Adnan

Vertaald uit het Arabisch door Lore Baeten

Yassine Adnan is auteur en journalist. Hij schreef deze bijdrage als voorwoord bij De Marokkaanse Sheherazade: Getuigenissen en analyses over Fatima Mernissi, een door Adnan samengesteld boek dat voorlopig alleen in het Arabisch verkrijgbaar is.

Als er vandaag de dag een titel is die de Arabische cultuur en literatuur vertegenwoordigt bij de andere volkeren, dan is het “Duizend-en-één-nacht”. Dat boek waarmee wij nooit geassocieerd wilden worden en dat we steeds beschouwden als een vondeling, een bastaardkind, een product van leugens. Misschien zagen de Arabieren de literaire waarde van “Duizend-en-één-nacht” niet omdat ze niet overeenkwam met de illusie van literaire puurheid en de mythe van verheven literatuur. Misschien moesten we wachten op Borges en anderen om met een nieuwe ingesteldheid naar de verhalen van Sheherazade te kijken, vooraleer het boek van de duizend-en-één-nachten zijn aanzien herwon.

Dezelfde fout begingen we met Fatima Mernissi, de Marokkaanse sociologe op wiens werk enkele professoren in de sociologie aan de Universiteit Mohammad V en andere Arabische universiteiten minachtend neerkeken omdat haar studies niet zouden voldoen aan een wetenschappelijke onderzoeksmethode of aan de strenge academische standaarden.

Ik heb altijd het gevoel gehad dat de academici zich stoorden aan het literaire elan in de studies van Mernissi. Ze was een begeesterde vertelster, gefascineerd door verhalen: haar eigen verhalen, en de verhalen en levens van anderen. Nu, na het heengaan van Fatima Mernissi, beseffen we dat de Arabische sociologie één van haar meest prominente en wereldwijd meest gelezen namen verloren heeft.

Dezelfde logica die Arabische critici hanteerden om “Duizend-en-één-nacht” als niet-literair te classificeren werd door academici aangewend om het werk van Fatima Mernissi te miskennen. Zoals “Duizend-en-één-nacht” zich in het geheugen van het literaire publiek en lezers van over de hele wereld grifte als het voornaamste Arabische boek, zo veroverde Fatima Mernissi haar plaats in de Arabische wereld en daarbuiten als bekendste Arabische sociologe en als één van de meest invloedrijke Arabische schrijvers in het Westen.

Maar is er, buiten het gemeenschappelijke lot dat beiden aan dit onrecht blootstelde, nog een andere schakel in de band tussen “Duizend-en-één-nacht” en Fatima voordat ze door buitenstaanders geclassificeerd werden? Natuurlijk. Die link is Sheherazade. Zo uitmuntend Sheherazade was in “Duizend-en-één-nacht” in haar verzet tegen de tirannie van Sjahriaar via haar verhalen, zo strijdbaar was de Marokkaanse Sheherazade door het vertellen van verhalen. Ze bemoedigde anderen om aan haar en via haar hun verhaal te vertellen die zij toegewijd neerpende. Ze begon met dienstmeiden, dagloonsters, textielarbeidsters en bedoeïenenvrouwen. Maar omdat vage en algemene verhalen niet volstaan om het hoofd te bieden aan de hedendaagse Sjahriaars, begon de Marokkaanse Sheherazade het schrijven te propageren. Vanuit de universiteit zette ze de eerste schrijfateliers op poten door in 1984 de eerste onderzoeksgroep rond 'de vrouw en het gezin in Marokko' mede op te richten. Ze organiseerde ook een reeks 'toenaderende ontmoetingen' die ze persoonlijk begeleidde. Ze riep op tot de emancipatie van de stem, de ontvoogding van de pen en de bevrijding van de taal. Altijd via schrijven. Nadat ze tot het besef was gekomen dat “de grootste vijand van het schrijven de academicus is – afgestudeerd aan de universiteit – omdat hij termen gebruikt die

meestal niet toegankelijk zijn voor de gewone lezer”, legde ze zich erop toe haar taal voor iedereen gemakkelijk begrijpbaar te maken. Ze verhuisde haar schrijfateliers buiten de muren van de universiteit en bracht ze onder in haar bescheiden appartement in de wijk Agdal in Rabat, van waaruit ze “schrijfateliers voor de democratie” lanceerde. Dit manoeuvre gaf aan analfabete vrouwen, tapijtenweefsters, slachtoffers van verkrachting en seksuele intimidatie en jongeren van beide geslachten de mogelijkheid om hun verhalen neer te schrijven. Ze is een hedendaagse Sheherazade, bezeten door het schrijven: het schrijven van verhalen. Ze is een democratische Sheherazade die ervan overtuigd is dat ze geen aanspraak meer maakt op het alleenrecht van spreken. De anderen, vrouwen én mannen, moeten hun stem laten horen en uiting geven aan hun dromen en ambities via het schrijven. In tegenstelling tot de oude Sheherazade die alles monopoliseerde, drong de Marokkaanse Sheherazade erop aan dat intellectuelen niet kunnen handelen in naam van de slachtoffers of de eenvoudige mens, maar dat hun rol erin bestaat hen te omkaderen en hen tot schrijven aan te zetten. Door de schrijfateliers die Fatima Mernissi onvermoeid gedurende jaren bleef coördineren en dankzij de uiterst gedurfde collectieve werken die zij publiceerde, lieten slachtoffers zich nu zelf gelden zonder nood aan tussenpersonen.

Fatima Mernissi valt onmogelijk te categoriseren. In haar werk loopt wetenschap over in literatuur en academische onderzoeken verweven zich met verbeeldingskracht. Ze belichaamt verscheidenheid, en daarom liet ze zich nooit beperken in haar acties. Haar gedurfde inzet voor vrouwenkwesties was een belangrijke inspiratiebron voor Arabische feministische bewegingen. Maar al snel keerde ze hen de rug toe, of verbijsterde hen op z'n minst door zich voortaan op de burgermaatschappij toe te spitsen. Fatima zelf zei hierover: “Ik ben geen feministische activiste om me enkel op vrouwenkwesties toe te leggen. Ik heb me op de dynamiek van de burgermaatschappij gericht omdat het een speelveld is waar de vrouw niet tegenover de man staat. In tegendeel, ze werken er samen en helpen elkaar.” Om deze droom te verwezenlijken, richtte ze een burgerkonvooi op waarmee ze een aantal intellectuelen, artiesten, en actoren in het middenveld dwong om uit hun ivoren toren te komen en met haar in interactie te gaan, en met de dorpen en bedoeïënen van het vergeten en gemarginaliseerde Marokkaanse binnenland waarvoor zij het opnam. Op die manier heeft ze enkele linkse intellectuelen een lesje geleerd over hoe de ware intellectueel, die zijn toewijding uit in daden en niet in woorden, zijn culturele strijd kan voeren en zijn rol kan opnemen in de maatschappij.

Net zoals Sheherazade Sjahriar bekoorde, epateerde de Marokkaanse Sheherazade ons allen. Ze bleef haar lezers namelijk voortdurend verrassen en verbazen en ze dook op daar waar men het niet verwachtte. Na haar terugkeer uit Amerika verwachtten academici nog meer 'ernstige' onderzoeken van haar, maar zij verraste hen met kinderverhalen en haar oriëntatie naar de literatuur. Feministische activisten verwachtten van haar dat ze de patriarchale mentaliteit en het diepgewortelde patriarchale gezag in de Arabisch-islamitische cultuur onderuit zou halen. Zij legde hen evenwel in haar geschriften uit hoe zeer vrouwen gewaardeerd werden en hoe hoog ze in aanzien stonden in de geschiedenis van de islam, ten tijde van de “vrouwen van de Profeet” tot aan de vergeten sultanes. De linksen van die dagen dachten dat ze nog meer kritiek zou spuien op het religieuze erfgoed, terwijl ze dat onverwachts en op haar eigen manier verdedigde. Zij was immers een soufi-rechtsgeleerde, afgestudeerd aan de Qarawiyyin universiteit. Het Westen verwachtte van haar dat ze hen zou voorzien van meer verhalen over de oosterse vrouw en dat ze haar analyse van de patriarchale structuren in de Arabisch-islamitische wereld zou verderzetten, maar zij keerde zich tegen hen en nagelde de westerse vrouw aan de schandpaal voor hun meedogenloze beknotting en minachting van de vrouw. Ze is een eigentijdse Sheherazade, die weet hoe zich met rede – eerder dan met haar lichaam – te verzetten tegen onderdrukking, verbale agressie en symbolische moord.

Hoe zeer heeft ze ons allen, vrienden en lezers in de Arabische wereld en in het Westen, verrast door van haar muze Sheherazade het personage Sinbad te lenen om hem te vergelijken met het personage van de cowboy. Fatima Mernissi haalt Sinbad weg uit de context van “Duizend-en-één-nacht”. In het verhaal is hij afkomstig van Bagdad, de stad uit de legende, en heeft hij dankzij zijn zeven reizen geleerd dat spreken, of dat nu met mensen, vogels of zeemonsters is, hem alleen maar ten goede komt en hem letterlijk en figuurlijk verrijkt om gelukkiger en welgestelder te worden. De cowboy, die Hollywoodse held aan wie de films uit de jaren '20 en '30 uit de vorige eeuw gewijd waren, had absoluut geen nood aan reizen omdat zijn rijkdom zich voor hem bevond: een kudde vee. Het enige wat hij moest doen was voor hen zorgen en hen beschermen tegen vreemden. Vooral omdat voor die vreemde slechts één rol was weggelegd in de Hollywoodse westerns: de rol van de stroper voor wie de cowboy op zijn hoede moest zijn en tegen wie hij over het algemeen in de aanval trok met een pistool in de hand. Vertrekkend van deze twee voorbeelden vergeleek Mernissi de globalisering tijdens de Abassiden-dynastie met die van onze tijd. De Abassidische globalisering streefde naar een openheid tegenover de Perzische, Indische en Oud-Griekse culturen en vertaalde geschriften uit die culturen naar het Arabisch. Eén van de consequenties van de nieuwe globalisering daarentegen was dat iedereen veranderde in tot op de tanden gewapende veeherders, op ieder moment bereid om te doden, of het nu om een aanval ging, ter verdediging of louter als voorzorgsmaatregel.

Fatima Mernissi heeft altijd haar eigen speciale manier gehad om de dingen te zeggen en problemen aan te kaarten en uiteen te zetten. Maar de vaste waarde in haar intellectuele project is de dialoog. Steeds opnieuw bleef zij de dialoog aanbrengen als uitweg voor culturele dilemma's. De koranische vers die haar ziel en gevoelsleven het meest dierbaar was, is “Beantwoord (het kwade) met wat beter is, dan zal degene met wie je in vijandschap leefde een oprechte vriend worden”.